

ností je namísto zde zdůraznit alespoň více než třítiletou práci v terénu a úctyhodné uskutečnění celkem 137 rozhovorů s obyvateli Hlučínska.

Závěrečná kapitola (s. 129–284) představuje prezentaci a snahu o interpretaci výsledků uskutečněného výzkumu. Zpracována je formou popisu obsahu a vnitřní struktury vytvořených analytických kategorií. Čtenář je tedy postupně seznámen s celkem pěti tématy, která jsou v závěru vztahově seskupena do vysvětlujícího modelu, jenž propojuje empirickou část práce s jejími teoretickými východisky. Kapitola tedy v této podobě nabízí popis rozmanitých aspektů mezigeneračních rozdílů ve způsobech identifikace místních rodáků se svým regionem, ve způsobu vedení jejich pospolitého života, v podobě jimi prováděných placených i neplacených pracovních činností, ve způsobu vedení jejich rodinného života a konečně i v náboženských záležitostech, které byly a přinejmenším částečně i nadále jsou pro zdejší oblast tradičně typické. Je nutné zmínit, že více než hloubkou se uskutečněný výzkum vyznačuje spíše značným rozsahem svého záběru, což je forma, jež možná nemusí výzkumníkům, kteří jsou zvyklí na důmyslnou práci s velmi specificky vymezenými a důsledně empiricky i teoreticky uchopenými tématy, zcela vyhovovat. Čtenáři je tedy zprostředkováno spíše velké množství (někdy bohužel i nepřekvapivých) informací (doplňných možná až přesprávil velkým počtem výňatků z uskutečněných rozhovorů) než skutečně specificky zaměřený rozbor. Každá z prezentovaných oblastí způsobu žití bezpochyby skýtá možnost mnohem hlubšího prozkoumání. Na druhou stranu poskytuje zvolený přístup možnost, aby se čtenář mohl v základu seznámit s podobou způsobu vedení života na Hlučínsku a jeho mezigeneračních proměn v rozmanitosti a celku, které jsou v reálném světě bezpochyby přítomny, což je samozřejmě výhoda, která nemusí být ve specifičtěji zaměřených studiích vždy přítomna.

Jak již bylo zmíněno, Hlučínsko je velmi specifický region, jehož charakteristiky se v mnohém vymykají charakteristikám zbytku celé České republiky. Nejen v tomto smyslu je proto bezpochyby dobré, že se někdo pokusil zachytit ze společenskovední perspektivy to, jak obyvatelé tohoto osídleného regionu žili a žijí své každodenní životy. Recenzovanou publikaci je v jejím celku možné hodnotit především jako snahu o popis a základní pochopení tohoto složitého fenoménu v jeho existující šíři a komplexnosti, a to i za cenu určitého vzdání se úsilí zaměřit se na zkoumané aspekty způsobů žití Hlučíňanů detailněji. Jinými slovy, kniha poskytuje čtenáři základní seznámení s hlučínským regionem a jeho obyvateli.

Josef Kawulok

Jiřina Šiklová: *Omlouvám se za svou nepřítomnost. Dopisy z Ruzyně 1981–1982*
Praha, Kalich Publisher, s.r.o., 2015, s. 244

Vězeňský svět je velmi specifickým prostředím, o kterém je do současné doby popsáno pouze několik stránek, které se tzv. zvenčí snaží zachytit zvláštnosti podmínek života za mřížemi. Dosud zpracované odborné texty vychází z výzkumů zaměřených na posouzení vlivu vězeňských zařízení na odsouzené osoby (Michael Foucault, Erving Goffman), na sexualitu a otázky genderu za mřížemi (Kateřina Nedbálková), na vnímání daného prostředí pohledem personálu věznic (Lukáš Dirga a Jaroslava Hasmanová Marhánková) či na problematiku aspektů hierarchie mezi vězni (Lukáš Dirga, Alena Lochmanová, Petr Juříček). Pro všechny tyto studie je typický aspekt tzv. *nedostupnosti* daného prostředí, který musel být vždy metodologicky vyřešen tak, aby byla zajištěna validita získaných dat.

Tuto badatelskou bariéru autorka Jiřina Šiklová ve své publikaci řešit nemusela,

neboť se „nedobrovolně“ stala přímým aktérem zkoumaného prostředí. Díky svému pobytu ve věznici se jí podařilo uplatnit profesi sociologa či filosofa a výzkumníka, který mohl informace z vězeňského prostředí interpretovat na základě vlastních zkušeností. Jak sama uvádí: „Mnozí sociologové a psychologové se usilovně snažili dostat se do podobného prostředí jen proto, aby ho mohli poznat a prozkoumat. Mně se podařilo se sem dostat poměrně snadno, takže by bylo škoda nevyužít maximálně této neobvyklé zkušenosti k zachycení prostředí prožitků, poznání.“ (s. 174) I když sama autorka uvádí, že její postřehy je nutné brát jako subjektivní vyjádření prožitků, které *nelze zobecňovat*, je možné její závěry v mnoha případech plně podpořit.

Struktura textu je rozdělena na dvě části, které předchází krátké seznámení se samotnou Jiřinou Šiklovou očima Radka Schováňky, který autorku ve svém příspěvku oceňuje pro její snahu pomáhat druhým lidem i ve složité době a zdůrazňuje permanentní pozitivní pohled na život.

V první části, nazvané *Dopisy*, autorka zveřejňuje vybrané dopisy zasílané z Věznice Ruzyně své rodině a blízkým, ve kterých se zpovídá ze svých aktuálních pocitů, hledá ve svém okolí morální podporu, která jí měla pomoci v adaptaci na nevlídné prostředí věznice. Myšlenky ze „života za mřížemi“ vtipnou formou glosuje, popisuje vztahy se svými tehdejšími *soucelnicemi* (slangově spoluvězeňkyně) a současně se zamýšlí nad častou *nelogičností* režimových opatření v tehdeším vězeňském systému. Publikuje tak své dopisy z období od května 1981 do března 1982, ve kterých je od samého začátku patrná (pochopitelně s občasnými výjimkami) jedinečná autorčina silná osobnost a odhodlanost nejen své uvěznění zvládnout, ale současně se snažit tzv. na dálku pomoci svým blízkým danou situaci vyřešit. Současně se snaží vysvětlit celé rodině „svou kauzu“ a své mamince sděluje: „Maminko, prosím tě, ber to

všechno rozumně, stalo se, stalo, kdybych měla CA nebo leukémii, bylo by to horší. Konečně, i kriminál je část života, patří to k lidské společnosti a člověk si v těchto podmínkách alespoň ověří sám sebe.“ (s. 17) I přes uvedená odhodlání vše zvládnout vyjadřuje prvotní známky nejistoty existence (finančního zajištění), ne však svojí, ale svých dětí i rodiny, a předkládá jistá řešení.

Již v prvním dopise se prolíná vtipný přístup k situaci, kterou je její uvěznění, neboť přirovnává celou k jednolůžkovému apartmánu s koupelnou a záchodem pod jedním uzavřením v hotelu Hilton, avšak s významnou absencí solidního výhledu, neboť byla umístěna v suterénu budovy.

V dopisech z počátku autorčina uvěznění se často objevuje instruktáž rodiny a blízkých k možnostem a právním, jež obvinění mají, týkající se četnosti přijímání a zasílání korespondence, *cenzury* korespondence a také možnosti materiální podpory rodin od obviněných a naopak. Popisuje některé „rituály“ kontaktů mezi obyvateli vězení, jak komunikují přes dvůr věznice, jak si vyznávají lásku vzkazy na ešusech (jídelní nádobí). I přes toto relativně pozitivní vnímání se složitě vyrovnává s „malebností“ prostředí (cely, chodby věznice, vycházkový dvůr), neboť kromě „zeleň barvy na uniformě tu člověk nevidí nic než šedivý beton a zase beton“ (s. 22).

Po prvním „rozkoukání se“ již autorka řeší využití volného času a hlavně děkuje za zaslání pohlednic a především učebnic angličtiny a slovníku, které jí byly povoleny vyšetřovatelem až přímo na celu. I přes určitou míru adaptability se autorka zmiňuje o své pozici „turistky“, které realita stále nedochází, a snaží se přestat přemýšlet o budoucnosti, soustředit se pouze na přítomnost, zhodnocovat si právě prožívaný okamžik, zintenzivňovat si vše, co je k dispozici. S nečitelností reality a současně se začátky souvisí také pocit nedostatku osobních věcí, resp. finančních prostředků k vlastnímu využití, neboť i termín zasílání

věcí a peněz je v tomto prostředí limitován a podléhá přesně stanovenému režimu.

I přes popisovaný striktní režim věz-nice a vysokou míru pravidelnosti „dne za dnem“ vyslovuje jistou radost: „Já, kte-rá jsem nešťastná, že den má jen 24 ho-din a hodina 60 minut, zde poprvé snad v životě prožívám uspokojení z toho, že již je poledne, již je zase večer. Je to pros-tě odcizený čas, nevlastní čas, jako by to ani neutíkal také můj život.“ (s. 28) Zdán-livě malicherné je i vnímání počasí a tep-loty. V „červnovém“ dopise autorka po-pisuje: „Venku je hezky a já i teď mám ko-lem sebe omotanou deku, a když bouch-ne katr (slangově dveře či mříž ve vězení) na chodbě, ještě štěstí, že jsou tu všechny dveře železné, tak ji honem složím na po-stel, protože nemám chuť si nechat vyna-dat.“ (s. 32)

Každý, kdo nemá „tam venku“ něko-ho, s kým by si dopisoval, sděloval mu své pocity, aktuální myšlenky či hodnocení, se zoufale snaží (pochopitelně nedovoleně) komunikovat s lidmi ve věznici a tím se vy-stavuje kázeňskému trestu a „dře“ (slango-vě samotka). „Abraham Maslow tak v pod-mínkách věznic nemá pravdu, když se domnívá, že hodnoty beta, takzvaný roz-voj osobnosti, koheze, někam náležet atd., jsou až na druhém místě. Zde lidé riskují, že nedostanou balík nebo si nebudou moci smět něco koupit, tedy jídlo a teplo, jen proto, aby mohli večer zazpívat písnič-ku, a ostatní, stejně anonymní jim zatles-ka-li.“ (s. 33) Zajímavé bylo i zjištění, jak je v daném prostředí modifikovaná hierar-chie hodnot. Nejvíce jsou „uznávané“ vra-žedkyně, ostatní se jich trochu bojí a ne-troufnou si. „Všichni mně radí, abych, až budu na lágru (slangově věznice), o sobě říkala, že jsem bodla manžela. Na nejniž-ším místě v hodnocení stojí příživa (ale ne valutová prostituce, ta je ceněna), tedy ty chuděrky, které nejsou schopny si nalézt ani zaměstnání, aby byly kryté a měly ra-zítko – tedy hodnocení dle kvalifikace a ře-meslné zručnosti.“ (s. 34)

V průběhu června se u autorky dosta-vuje pochybnost o efektivnějším využití volného času. Začíná si plně uvědomovat jistou pomalost plynutí času, a proto začí-ná kromě dopisů rodině, jak sama uvádí, „pracovat“. Vede manželsko-pedagogicko-psychologickou poradnu pro vězenkyně, občas doplněnou o zdravotnicko-osvětové přednášky či praktické kurzy kosmetiky (autorka se naučila i depilaci obočí pomocí dvou sirek). Bohužel však i přes tento „ak-tivní život“ řeší možnosti přežití stres-o-vých situací, které jsou na cele všedností. Každodenní stres zde lidé řeší verbální a fyzickou agresí. Nadávky z oken jsou tou nejmírnější variantou, cikáni si tu nadávají skoro patriarchálně, používají i cikánšti-nu v kombinaci s řečí „býlích“. Nejčastější je slovo „ty rouro“, „ty bonzáku“ nebo „ty černá hadice“.

Jako „zlomový“ měsíc autorka vnímá srpen 1981, kdy, jak píše, „uzavřeli jí spis“. Nejvíce ji těší, že s její kauzou se „nesvezl“ ještě někdo další, že někoho dalšího nepři-vedla do neštěstí. Současně se prostřednic-tvím dopisů vrací k diskuzi s rodinou na téma její emigrace. Netrápí ji obava o živo-bytí, profesi, majetek, ale její „pojetí ži-vota“. „Je to jediná věc, již opravdu lituji a která mě bolí, že nebudu s vámi pohro-madě, že se o vás nebudu moci starat, ne-budu přítomná vašim bolestem ani rados-tem.“ (s. 54)

Skutečně nejpoutavěji autorka hodnotí hledání každodenních pěkných prožitků, které jsou v civilu běžné až malicherné. Jak autorka uvádí: „Dnes byl den bohatý na zážitky. Koupali jsme se, fasovali čisté koši-le, takže bylo vzrušo a rychle uteklo odpo-ledne, a to pak se již ten den rychle pře-houpne. Zase jeden je za námi.“ (s. 69)

Komentován je zde i projev ženství, který v podstatě neexistuje. Hnědé vytaha-né tepláky, tmavomodrá košile (pánská) a spodní prádlo je také modré. Tedy nic, co by vzrušovalo opačné pohlaví. Vzrušující je snad ten počet tří žen „v kotci“ asi dva-cet kroků dlouhém, širokém asi dva metry,

nad sebou drátěné pletivo a z „holubníku“ (slangově strážní věž) se na vše dohlíží.

I přes tvorbu mechanismu, jak všemu nepodlehnout, je vše jakési zmítání se mezi očekáváním mesiáše a posledním soudem, spásou a apokalypsou či vznikem a zánikem. „Snad to samotné očekávání je lepší než uskutečnění.“ (s. 86) Člověk zde potřebuje nejvíce partnera, určitě více než na svobodě. Ne pomoc, balíky, ale být s někým v duševním kontaktu, aby člověk citově nestrádal.

Emocionální hodnoty ilustruje dopis z období vánočních svátků. Při pohledu na pár kousků vanilkových věnečků, prostě domácího vánočního pečiva, každý zjihne. Pokud se vše dokreslí svíčkami z toaletního papíru s knotem z vypálené sirky, malinkatým smrkem ze starého chleba (ozdoby z prázdné tuby od krému) a to vše doplňují dárky, tedy zabalené vše, co je možné (mýdlo, cigarety, sacharin a jiné pitominky), je iluze dokonalá. „Brečela jsem jen jedinkrát, a to před večerí, kdy jsme se modlili a popřáli si hezké Vánoce a já musela myslet na vás, že s vámi nejsem. Mezi okny se koňovalo, muklové si posílali dárky a dopisy a věrte, že to není fráze, když napíšu, že míra radosti z psaníčka, svíčky je stejně velká jako z velkého daru.“ (s. 124)

Po jedenácti měsících pobytu v žaláři, tedy v jednom z posledních dopisů, se už autorka hodnotí jako „paní“ svého času. „Snad natrvalo se mi podařilo udělat z tohoto nevlastního času čas, kdy většinou lidi jen čekají a těší se, že zase utekl den, čas vlastní, můj, že již i zde vstávám s pocitem, že je dobře, že je ráno, že zase něco udělám, prožiji.“ (s. 146) Závěr první části tak přesně ukazuje prožitky vězněné osoby, které každý, především ten, kdo je ve vězení poprvé, musí reálně zažívat, tedy nejistotu z budoucnosti vlastní i blízkých přátel.

V druhé části publikace jsou popsány autorčiny reálné zkušenosti, které by mohly být nápomocny lidem, kteří se dostanou do prostředí nepodmíněného výkonu tres-

tu odnětí svobody, a mohou být, jak sama autorka uvádí, určitým návodem „jak přežít vazbu“. Pochopitelně s plným vědomím autorky, že i novodobá vězeňská populace se od doby jejího uvěznění výrazně změnila. „Nejdůležitější je si uvědomit výjimečnost vlastní situace a nutnost ekonomicky využít síly fyzické i psychické, které má člověk k dispozici.“ (s. 164) Změřit se na fyziologické fungování sebe sama, tj. jasně si uvědomit, že pokud se nepodaří dobře fungovat fyzicky, těžko lze zvládnout dané prostředí psychicky a hlavně emocionálně. Nezatěžovat se otázkami, co bude potom, a snažit se najít přijatelné uspokojení v prezentu, prostě neplánovat dlouho dopředu. Držet se filosofie, že „... to příjemné je uprostřed, to mezi je pouze jakási vycpávka. Nesmět si dovolit přepych sebelítosti, neboť to pouze oslabuje...“ (s. 165) Naprostý zákaz úvah typu „co by bylo, kdyby“ a který moment byl pro mne osudný. „To, co prožíváme, je výjimečné pouze z hlediska našeho individuálního života, z hlediska celku je to běžná lidská situace, kterou před námi i s námi prožívají tisíce lidí.“ (s. 167) Významná je i tvorba jakési druhého centra percepcie, jakéhosi nadhledu, jenž umožní oddálit skutečnost. Efektivní je také jakási fikce, sugesce, že se zde „... v dané chvíli cítím svobodněji než jindy v civilu, což souvisí s představami nejhorší pravděpodobné varianty, k níž může dojít, a s tou se vyrovnat“ (s. 168).

V případech konfliktů je zmiňován proces jistého vědomého ústupu, stažení se a přechodu do stavu „hájemství“. Na druhé straně je však i důležité občasné prosazení se i přes riziko postihu. „Nedovolené komunikování dodává jedinci pocit sebevědomí, pocit, že není zcela bezmocným objektem manipulace druhých.“ (s. 172)

Velmi zajímavé postřehy autorky popisují obyvatele vězení, tedy kdo jsou vlastně „muklové“ (slangový výraz pro uvězněné), navíc pohledem „vězeňkyně-socioložky“, která je badatelkou dvacet čtyři hodin den-

ně. Výstup je jednoznačný. „Samotný systém, resp. možnost jejich ovlivnění je stejně minimální.“ (s. 182) Jak si poznamenala sama autorka: „Zloději sami říkají, že bytářina (slangově vykrádání bytů) je infekce na celý život, je nevyléčitelná.“ (s. 184) Za podstatné rysy osobnosti těchto lidí lze považovat jejich neschopnost a také nechuť vzdát se bezprostředního, doslova okamžitého ukojení, naplnění svých potřeb, požiteků, chutí a nálad, to vše je umocněno naprostou nezodpovědností vůči vlastní budoucnosti, je to žití „pouze v přítomtu“, jednoduše řečeno, nechťejí nikdy čekat. „Jejich oblečení u nich stojí na prvním místě v hodnotách, jež oceňují.“ (s. 189) Tito lidé nemívají pocit viny za to, co udělali, krást je normální. „Litují pouze toho, že se dali chytnout.“ (s. 191) Zcela výjimečné jsou vztahy k rodičům, na otce se tu ani nenadává, na matku zase vždy. „Hodnotí se, odsuzuje, ale i miluje jediné matka.“ (s. 192)

Evaluaci vězeňského prostředí se zajímá také o druhou stranu těch, se kterými se ve vězení setkávala, tedy s „bachaři“. Jsou to lidé, kteří jsou si až zoufale podobní, mentálně blízcí, a proto musí neustále sobě i druhým dokazovat své odlišné postavení. „Bachaři dokazují, že mají moc, vězňové zase s urputností dítěte, ve stádiu negativismu, je provokují. Čím nižší je jejich postavení, čím nižší mají šarži, tím vyšší mají potřebu dokazovat svou moc a převahu.“ (s. 196) Současně ale objektivně uznává, že na mnohé typy „kriminálů“ neplatí nic jiného než to řvaní a tresty. „Všichni mají svým způsobem narušenou sebejistotu, žádný z těch bachařů, ba ani vyšetřovatelů není hrdý na své povolání, všem straší v hlavě vědomí dočasnosti a to je inhibuje.“ (s. 206)

Pozorování každodenního „života na cele“ má také svá specifika. Na cele pro šest lidí je neustálý řev, hádky, ale člověk není stále na „forhontě“, může se stáhnout a nechat druhé se bavit, hádat, není ostatními stále sledován, „ztratí se“. Na každé velké cele se totiž automaticky objeví oficiálně ni-

kým nejmenované „kápo“, tj. silná osobnost, která ty ostatní řídí, terorizuje, ale i hájí a brání (s. 213). Je to někdo spíše mladý, zkušený, holka z dětského domova, která je ve vězení dlouho, a tedy už se vyzná. „Kdo je kápo, poznáte po příchodu do cely. Kápo neboli nádhra vás hned instruuje, kam dát věci, určí vám postel.“ Jsou to často holky, co v civilu „něco“ dokázaly, dražší prostitutky, servírky, zlodějky bytářky.

Tito lidé z cely se zde strašně nudí, „... neumějí se sami ničím zabavit. Jsou zvyklí žít na ulici, v přírodě, po kavárnách, mezi lidmi, kde se stále něco děje.“ Až proto budete na cele, ustupujte těmto lidem jen do určité míry, jen ve věcech, které vám příliš nevadí. „Proto si ihned na začátku vyznačujte teritorium, svůj základní pořádek, to co považujete pro sebe za nezbytné.“ A hlavně, pokud se člověk cítí ohrožen, musíte si poradit vlastními prostředky. „Nesmíte se nikdy obrátit o pomoc na bachaře a stěžovat si. Uděláte-li to, vyřvou vás z okna, že bonzujete, donášíte, a budete mít peklo.“ (s. 223)

Knihy, resp. jejich kvalita je ve vězení problém. Odsouzené si na knihách necení obsahu, ale prázdných stránek a spodních nepotřesených okrajů, na něž se může psát. Daleko větší cenu má totiž vlastní produkce. I dopis psaný pologramotným vězněm je totiž „cejtit“ svobodou, navíc je to porušení, určitý vzdor, a proto je to tolik přitažlivé. „Číst knihu je povolené, proto nelákavé. Číst koně-ferbla a propašovaný dopis je trestné, a proto po tom tady vězeň tolik touží.“ (s. 232)

Knih *Omlouvám se za svou nepřítomnost* je velmi zajímavým zpracováním emocionálního vnímání prostředí vězeňského světa. Za zcela mimořádnou lze považovat „nedobrovolnou“ konfrontaci prostředí očima akademika, filosofa a současně jednoho článku vězeňského řetězce. Díky svému pobytu ve vězení autorka dokázala vytvořit zdařilé hodnocení klimatu vězení, které je výsledkem subjektivního a zároveň objektivního pohledu na danou problema-

tiku. Je nutné ocenit originalitu a množství získaných poznatků, které mohou být podle ambice samotné autorky Jiřiny Šiklové přínosné jak pro osoby, které se z různých důvodů dostanou do vězeňského prostředí, tak ji lze vřele doporučit jako zpět-

nou vazbu autorům sociologických výzkumů zabývajících se kvalitou života uvězněných, potažmo nazíráním na trest odnětí svobody všech zúčastněných, ať již stojí na kterékoliv straně mříží.

Petr Juříček